

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

František Černý, *Za divadlem starým i novým, Karolinum, Praha 2005, 464 s., ISBN 80–246–0940–1.*

Téměř v předvečer osmdesátých narozenin profesora Františka Černého (nar. 21.02.1926 v Jaroměři) vydalo nakladatelství Karolinum druhý díl jeho paměti, nazvaný *Za divadlem starým i novým*. František Černý je dobře znám nejen jako přední český teatrolog, divadelní historik hluboce seznámený s dějinami českého divadla a znalec i propagátor díla bratří Čapků (jen zásluhou F. Černého a Společnosti bratří Čapků má dnes Praha důstojný pomník Karla a Josefa Čapkových), ale i jako vysokoškolský učitel s vysokým morálním kreditem.

Z Černého knižního díla je možno připomenout tituly *Hana Kvapilová, život a dílo* (1960), *Měnivá tvář divadla aneb Dvě století s pražskými herci* (1978), *Metodologie výzkumu dějin divadla* (1982), *Hraje František Smolík* (1963), *Otázky divadelní režie* (1988), *Kalendárium z dějin českého divadla* (1989), *Premiéry bratří Čapků* (2000) a *Kapitoly z dějin českého divadla* (2000). Vzpomínky na české divadlo za okupace a 2. světové války, sepsané skupinou vyzvaných divadelníků, vydal František Černý v roce 1965 v knize *Theater – Divadlo*. Výbor z Černého divadelní publicistiky přinesl svazek *Pozdravy za divadelní rampu* (1971). Zásluhou F. Černého vyšel též rozsáhlý sborník *Divadlo v Kotcích* (1992), věnovaný historii této významné pražské divadelní scény. K nejzávažnějším přínosům profesora Černého patří hlavní redakce a autorský podíl na léta připravovaných čtyřsvazkových tzv. akademických *Dějích českého divadla* (1. díl – 1968, 2. díl – 1969, 3. díl – 1977, 4. díl – 1983; 5. a 6. díl již nebylo možno v nových společenských podmínkách po roce 1968 dokončit).

Pan profesor František Černý byl na pražské Filozofické fakultě žákem především profesora Jana Mukařovského (studoval estetiku a slovanské literatury) a Jan Mukařovský po absolutoriu svému žákovi nabídl místo v tehdejší Ústavu pro českou literaturu a umožnil mu, aby se zde věnoval i dějinám českého divadla. Od roku 1950 František Černý přednášel na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze a od podzimu 1960, kdy přešel celý obor divadelní vědy na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, působil na této fakultě. Brzy se stal docentem a profesorem dějin českého divadla. Když byl v roce 1955 založen v Československé akademii věd Kabinet pro studium českého divadla, vyzval Jan Mukařovský Františka Černého, aby tento Kabinet jako externista vedl. Právě zde v Kabinetu mohl být realizován projekt několikavazkových kolektivních *Dějin českého divadla*.

Nebylo jistě náhodou, že František Černý stanul v čele Filozofické fakulty v dramatických dějinných okamžicích. Jako proděkan zastupoval onemocnělého děkana fakulty ve vypjatých lednových dnech roku 1969, kdy se upálil student fakulty Jan Palach. A v listopadových dnech roku 1989 zvolila Františka Černého akademická obec Filozofické fakulty svým děkanem. V obou těchto dějinných chvílích pan profesor svou úlohu se ctí a noblesou ku prospěchu fakulty i celé akademické obce zvládl.

Paměti jsou literárním žánrem *sui generis*. Mají kouzlo autentického prožitku a subjektivního pohledu na historické události. Jsou významným historickým pramenem. Často mívají i jisté hodnoty literární a jako takové představují i specifický literární žánr.

O pamětech Františka Černého můžeme směle konstatovat, že jsou cenným historickým pramenem, neboť jejich autor jako historik českého divadla v nich podává svůj nutně subjektivní pohled na události v Československu v letech 1945–1969, ale zároveň je to i pohled objektivizovaný oporou o vlastní bohatý archiv dobových dokumentů i oporou o další pramenný materiál. Kniha *Za divadlem starým i novým* je psána vytříbeným stylem a bohatým jazykem; její literární hodnoty jsou nesporné. Navíc v ní F. Černý nezapře divadelníka. S dramatickým účinkem hodným dramatického autora se v ní střídají kapitoly popisující životní peripetie prof. Černého s cennými literárními portréty osobností, s nimiž se prof. Černý setkal a jichž si vážil (zvláště cenná je kapitola věnovaná Janu Mukařovskému – F. Černý o něm vždy hovoří jako o „panu profesorovi“; jsou tu i kapitoly věnované Zdeňku Nejedlému, Karlu Horkému, Františku Götzovi, Janu Kopeckému, Josefu Topolovi, Miroslavu Kačerovi i Karlu Svobodě), kapitoly popisující práce na Dějinách českého divadla, na *Divadelním slovníku* i na *Československé vlastivědě* s kapitolami cestopisnými (zvláště cesty do Belgie a do Číny), kapitoly popisující události vážné i dramatické, ale i humorné. Zvláštní kapitola je věnována činnosti Fédération Internationale pour la Recherche Théâtrale (FIRT), mající též podle stanov rovnocenný název International Federation for Theatre Research (IFTR), neboli Mezinárodní federace pro výzkum divadla. V letech 1967–1971 prof. František Černý této významné mezinárodní organizaci jako její prezident předsedal a i v následujících letech byl členem její exekutivy. V roce 1994 na kongresu v Moskvě byl František Černý zvolen čestným prezidentem této mezinárodní organizace. Zajímavé jsou i kapitoly věnované českému divadlu (zvláště v šedesátých letech minulého století) a divadlu světovému, s nímž se prof. Černý setkal. Vždy si velmi cenil divadla ruského, polského, maďarského, ale i francouzského a německého. Zaujalo ho i divadlo čínské. Vyvrcholením druhého dílu paměti jsou Černého vzpomínky na dramatické „Dny Jana Palacha“ v roce 1969, které poznamenaly další profesní život F. Černého; v letech sedmdesátých a osmdesátých byl na Filozofické fakultě pouze trpěn a i jeho mezinárodní kontakty byly silně omezovány...

Paměti Františka Černého *Za divadlem starým i novým* se čtou jako napínavý román, čtenář se náramně baví při líčení chvil dramatických i humornými postřehy pana profesora (například jeho líčení hodin povinného tělocviku na UK FF, dojmů z přednášek psychologie atd.), uvědomuje si jeho celoživotní lásku k divadlu a obdiv i jeho úctu k těm, kteří ho dělají. Zaujme ho i noblesa, s níž píše o svých spolupracovnících i o lidech, s nimiž se v divadle i na svých pracovištích setkal. A ještě jednu věc je nutno zdůraznit. Objektivitu pohledu, nekonjunkturálnost a opět i noblesu, s níž pan profesor Černý píše o těch, s nimiž se názorově rozcházel a rozešel a kteří mu zcela jistě i v životě ublížili (platí to například o arch. Miroslavu Kouřilovi, kdysi vedoucímu katedry divadelní a filmové vědy na UK FF; prof. Černý vždy uctivě píše o Kouřilově předválečné spolupráci s E. F. Burianem).

Kniha *Za divadlem starým i novým* je bohatě doplněna i fotografiemi, většinou z archivu Františka Černého, má i užitečný jmenný rejstřík. Nakladatelství Karolinum ji vytisklo na dobrém papíře a věnovalo jejímu vydání patřičnou pozornost. Je to dobře, protože rukopis F. Černého, který recenzovali prof. Josef Petráň a dr. Marie Štemberková, si to zaslouží.

Budme rádi, že prof. PhDr. František Černý, DrSc. připravil k tisku i třetí díl svých pamětí a že nakladatelství Karolinum uvažuje o jeho vydání. Těšme se na něj.

K nedávným osmdesátým narozeninám přeje panu profesorovi ještě hodně divadelních sezón, prožitých ve zdraví a v plné životní síle. A také hodně hlubokých divadelních zážitků na jeho cestě za divadlem starým i novým!

Jiří Hasil, Praha

Dobrava Moldanová, *Česká literatura období avantgardy (1918–1945)*, Ústí nad Labem, 2002, ISBN 80–7044–453–3, s. 128.

Publikace stanoví syntezę literatury okresu awangardy literackiej. Jest skrytem akademickim, porzadzujacym i przyblizajacym czytelnikowi skomplikowane i burzliwe dzieje tego okresu. Przynosi syntetyczną wiedzę o temacie, wokół którego do dziś nie ustają spory, przynoszące coraz to inne propozycje badawcze i interpretacyjne.

Porzadzujac zagadnienia literackie, Autorka zaprezentowała je w sposób wieloaspektowy, ale według przejrzystego klucza, stosujac trzy różne kryteria: chronologiczne, rodzajowe i tematyczno-formalne. Podstawą wykladu jest ujęcie chronologiczne, w którego ramach zastosowała Moldanová kryterium rodzajowe: osobno omawia prozę i poezję, często poprzedzając ich prezentację krótką refleksją nad społeczno-politycznymi warunkami życia literackiego. Awangarda jawi się tu jako związana

w sposób konieczny z rzeczywistością społeczno-historyczną, w opozycji do której buduje swój światopogląd. Oba kryteria stosowane są w sposób jasny i konsekwentny – nawet niezorientowany czytelnik z łatwością uchwyci konstrukcję myślową książki. Omawiając poszczególne rodzaje, Autorka wyodrębnia i charakteryzuje dominujące tematy oraz podstawowe formy literackie. Na tym chronologiczno-rodzajowym tle pojawia się charakterystyka twórczości poszczególnych pisarzy. Dla utworów kanonicznych znajduje Moldanová wnikliwe formuły analityczno-interpretacyjne, których zwięzłość nie pozostaje w sprzeczności z trafnym uchwyceniem istoty tych dzieł. Omawia poszczególne prądy i tendencje awangardowe, odnajdując szereg cech wspólnych w utworach przedstawicieli tego kierunku, pamiętając jednakże o elementach charakterystycznych dla warsztatu pisarskiego poszczególnych twórców. Analizując twórczość grup literackich, konfrontuje grupową poetykę sformułowaną z indywidualną praktyką pisarską sygnatariuszy danego nurtu.

Chronologiczne zestawienia reprezentatywnych dla tego okresu utworów pozwoliły podkreślić wielość metod, nadały problemom aspekt diachronicznego ujęcia. Zarazem poszerzony opis zjawisk jednoczesnych stworzył możliwość synchronicznego prezentowania faktów. Synchroniczno-diachroniczny ogląd sprzyjał również wyodrębnieniu zjawisk wprawdzie wyrosłych na gruncie epoki, ale stanowiących odosobnione kręgi tematyczno-formalne. Autorka prezentuje podstawowe tendencje i kierunki literackie doby awangardy, śledzi powinowactwa awangardy czeskiej i europejskiej. Interesujące jest, że analizuje również prądy, które nie wyszły z awangardowego modelu kultury. Prezentując twórczość Devětsilu, Moldanová nie zapomina o powstałej w tym samym czasie ekspresjonistycznej Grupie Literackiej, której poświęca osobny rozdział. Taka perspektywa – sugerowana już w tytule, który mówi o literaturze czasów awangardy, a nie o literaturze awangardowej – znacznie rozszerza wartości poznawcze publikacji. W ostatnim rozdziale zaprezentowany został rozwój międzywojennej nauki o literaturze. Wykład uwzględnia również informacje o najważniejszych czasopismach literackich.

Książka Moldanovej przejrzyście porzadzkuje obraz czeskiej awangardy literackiej, przekonująco wyznaczając zasadnicze fazy i linie rozwoju literatury tego okresu. Autorka poszukuje również pomostów pomiędzy awangardą a literaturą wcześniejszą, stara się umieścić awangardę w *continuum* zjawisk artystycznych.

Większość opisów posiada formę syntetycznych przeglądów, uogólnień omawiających najbardziej typowe zjawiska i problemy; powoduje to niekiedy formułowanie sądów już wcześniej znanych. Niemniej tego typu systematyzująco-syntetyczne ujęcia pomijające szczegółowe naświetlenia i egzemplifikacje sprzyjają przejrzystemu zestawieniu opisywanych zjawisk, co pozwala realizować główne założenia Autorki zasygnalizowane we *Wstępie*. Skrypt ma bowiem być przydatnym kompendium dydaktycznym w praktyce szkolnej i uniwersyteckiej oraz cennym wprowadzeniem do studiów nad czeską awangardą literacką.

Przejrzystość konstrukcji i klarowny tok wykładu znakomicie prezentujący dynamikę rozwoju prądów artystycznych epoki, co stanowi podstawową zaletę pracy, odznaczającej się ponadto ogromnym bogactwem syntetyzowanego materiału. Zwięzłość kompendium budzi uznanie, zwłaszcza w obliczu płynności i niejednoznaczności współczesnego procesu literackiego, który nie poddaje się systematyzacjom tak łatwo, jak literatura klasyczna.

Iłona Gwóźdź-Szewczenko, Wrocław

Książki nadesłane do redakcji „Bohemistyki”

Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy, díl I–II, Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, Ostrava 2005, díl 1. – 586 s., díl 2. – 470 s., 42 il., 3 mapy, ISBN 80–7368–024–6.

Jest to monumentalne dzieło, opracowane pod redakcją profesorów Lubomíra Dokoupila, Milana Myški i Jiřego Svobody, prezentujące historię i kulturę czeskiej części Śląska i północno-wschodniej części Moraw. Autorzy (zespół liczy 90 osób) skupili się na opisie zjawisk najbardziej istotnych dla tego terenu, ponieważ – jak pisze J. Svoboda we wstępie – „velmi složita je zde polarizace vlivů narodnostních nebo sociálních; projevuje se s různou intenzitou v jednotlivých etapách historického vývoje a vepisuje se trvale do jeho tradic” (s. 23).

Praca ma charakter encyklopedycznego zapisu dziejów i tradycji ziemi śląskiej, której granice niekiedy jest trudno jednoznacznie wykreślić. Z tego względu włączono do opisu północno-wschodnią część Moraw jako pas przejściowy. Zjadują się tutaj hasła osobowe, jak również rzeczowe. Budowa każdego hasła nie różni się od innych opracowań tego typu, czym ułatwia czytelnikowi korzystanie z *Encyklopedii*.

Na końcu tomu drugiego dołączono 42 ilustracje, przedstawiające śląskie malarstwo, zabytki, periodyki oraz inne wydania okazjonalne. W tym tomie znajdują się również trzy mapy Księstwa Cieszyńskiego, Księstwa Krowskiego i Księstwa Opawskiego z 1736 roku.

Západoslovanské jazyky v 21. století. 2. svazek, red. J. Svobodová, D. Svobodová, E. Höflerová, Ostrava 2005, 174 s., ISBN 80–7368–158–7.

Tom prezentuje badania polskich, czeskich i słowackich lingwistów prowadzone w ramach międzynarodowego projektu realizowanego przez Uniwersytet Ostrawski w Ostrawie, Uniwersytet Śląski w Katowicach i Uniwersytet Matěja Běli w Banskéj

Bystricy. Publikacja zawiera 21 artykułów, których autorzy omawiają szerokie spektrum zagadnień językowych, np. języki słowiańskie w kontakcie, problemy językoznawstwa ogólnego, specyficzne problemy przekładu, literackie i nieliterackie środki językowe, aspekt stylistyczny, słowotwórczy i interkulturowy badań nad słownictwem w języku polskim, czeskim i słowackim, język współczesnej młodzieży czy czeski dyskurs szkolny.

Jaroslav Lipowski, *Konvergence a divergence češtiny a slovenštiny v československém státě*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, 200 s., ISBN 83–229–2598–0.

Praca jest poświęcona przyczynom powstania „języka czechosłowackiego”. Autor wychodzi od analizy diachronicznej podobieństw i różnic pomiędzy językiem czeskim a słowackim. Następnie opisuje dążenia pozajęzykowe, „które wraz z przyczynami polityczno-prawnymi” miały doprowadzić do ukonstytuowania się tego języka. Na drodze tego procesu stanęli skrajni puryści antyczescy, doprowadzając do rozkwitu języka słowackiego i zniwelowania idei czeskich i słowackich językoznawców utworzenia wspólnego języka. Następnie autor opisuje dzieje tej idei po II wojnie światowej, kończąc na roku 1992. Wskazuje również czynniki pozalingwistyczne, zwłaszcza polityczne, które zniweczyły możliwość ukonstytuowania się „języka czechosłowackiego”.

Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, 378 s., ISBN 83–92171–46–2.

Praca powyższa jest ściśle związana z *Ogólnosłowiańskim atlasem językowym*, w którym znajdują się odpowiednie mapy i materiał terenowy ilustrujący omawiane przez Autora nazwy wykonawców zawodów. Odwołuje się przede wszystkim do 8. tomu leksykalnego pt. *Zawody i życie społeczne*, a także do 4. tomu *Rolnictwo* i 5. tomu *Transport i komunikacja*.

Autor prezentuje w pracy 23 słowiańskie nazwy wykonawców zawodów. Są wśród nich nazwy zawodów typowo „wiejskich”, np. pasterz, zniwiarz, drwal czy kołodziej, a także nazwy np. lekarza, nauczyciela czy sędziego, które są przykładem oddziaływania języków literackich na gwary. Publikacja przedstawia etymologię poszczególnych nazw, ich budowę morfologiczną oraz zapożyczenia obce. Autor zamieszcza w niej także mapy, na których prezentowane są zasięgi geograficzne nazw wykonawców zawodów w sposób syntetyczny za pomocą izogłos. Natomiast nazwy jednostkowe występujące poza granicami wyznaczonymi przez izogłosy oznaczone są punktowo.

Praca zawiera również wykaz miejscowości i indeks wyrazów.

Janusz Siatkowski, *Studia nad wpływami obcymi w »Ogólnosłowiańskim atlasie językowym«*, Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, Warszawa 2004, 178 s., ISBN 83–915364–4–0.

Rozprawa przynosi szczegółowy opis pożyczek obcych występujących w ósmym tomie *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* wydanego w 2003 roku pod redakcją J. Basary, J. Siatkowskiego i A. Basary. Autor omawia wpływy niemieckie, tureckie, greckie, węgierskie, łacińskie, włoskie, rumuńskie, francuskie oraz pojedyncze zapożyczenia z innych języków, np.: albańskiego, litewskiego czy z języka komi. Poszczególne pożyczki opisywane są na podstawie obszernej literatury dialektologicznej, etymologicznej i dotyczącej historii omawianych wyrazów z uwzględnieniem słowników historycznych i słowników współczesnych języków słowiańskich.

Publikacja zawiera mapy zbiorcze, ukazujące zasięgi określonych leksemów, wykaz miejscowości oraz wykazy poszczególnych pożyczek, zgodne z wykazami umieszczonymi w ósmym tomie *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego*. Do rozprawy dołączono także obszerne streszczenie w języku niemieckim.

Mieczysław Basaj, Janusz Siatkowski, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*, Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, Warszawa 2006, 502 s., ISBN 83–921714–8–9.

Publikacja zawiera przedruk cyklicznych artykułów *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy* (autorstwa Mieczysława Basaja i Janusza Siatkowskiego), który ukazywał się w latach 1967–1980. Początkowo wydawano go w ramach serii Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego (t. X–XII, 1964–1966), a następnie serii *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* (t. VI–XIX, 1967–1980).

Opracowując wykaz bohemizmów występujących w języku polskim, Autorzy korzystali z obszernej kartoteki sporządzonej w głównej mierze przez J. Siatkowskiego oraz przez M. Basaja i C. Piernikarskiego i znajdującej się w Pracowni Języków Zachodniosłowiańskich Zakładu Słowianoznawstwa PAN.

Słownik zbudowany jest z obszernych haseł, w których Autorzy podają szczegółowe argumenty przemawiające za przyjmowaniem wpływu czeskiego lub negujące dotychczasowe traktowanie danego wyrazu jako zapożyczenia z języka czeskiego. Przytaczają także poświadczenia omawianych wyrazów w czeskich i polskich źródłach językowych, powołując się na opublikowane na ten temat prace lub na zbiory kartotekowe słowników opracowywanych w okresie publikowania *Przeglądu wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*. Były to kartoteki następujących słowników: *Słownik staropolski*, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, nowy akademicki *Słownik gwar polskich*, *Słownik staroczeski*, *Słownik starosłowacki*.

Autorzy *Słownika* klasyfikują dany wyraz jako bohemizm na podstawie kryteriów formalnych: fonetycznych i morfologicznych oraz pozaformalnych, takich jak: geografia i historia wyrazu, jego znajomość w gwarach, semantyka i przynależność do określonego kręgu terminologii (np. administracyjnej czy kościelnej).

Teresa Zofia Orłoś, *Studia z frazeologii czeskiej i polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, 154 s., ISBN 83–233–2037–3.

W tym tomie studiów znalazły się artykuły z zakresu frazeologii czesko-polskiej, drukowane w latach 1982–2005 w różnych czasopismach, często trudno dostępnych. Są to prace poszerzone, uzupełnione lub zaktualizowane, pogrupowane w trzech działach. Pierwszy z nich zawiera artykuły z zakresu komparatystyki czesko-polskiej. *Studia* dotyczą różnych grup frazeologizmów, w tym także najnowszych, oraz cechizmów frazeologicznych w polszczyźnie i polonizmów frazeologicznych w czeszczyźnie (s. 7). Drugą część stanowią prace dotyczące problematyki skrzydlatych słów. Część trzecia to czesko-polska ekwiwalencja frazeologiczna oraz problem tzw. „wzajemnych pułapek frazeologicznych”.

Ponadto praca zawiera indeks czeskich i polskich frazeologizmów, omówionych w poszczególnych artykułach.